UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Stiltes van de slavernij

De (on)zichtbaarheid van het slavernijverleden op plantagekaarten

van Schaik, A.-R.

DOI
10.5117/DBW2023.1.005.SCHA

Publication date
2023

Document Version
Final published version

Published in
De Boekenwereld

License
CC BY-NC-ND

Link to publication

Citation for published version (APA):
van Schaik, A.-R. (2023). Stiltes van de slavernij: De (on)zichtbaarheid van het slavernijverleden op plantagekaarten. *De Boekenwereld*, *39*(1), 22-25. https://doi.org/10.5117/DBW2023.1.005.SCHA

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:13 Nov 2026

Stiltes van de slavernij

De (on)zichtbaarheid van het slavernijverleden op plantagekaarten

Anne-Rieke van Schaik

De verschillende plattegronden van plantages in Suriname en Guyana die in de KNAG-tentoonstelling te zien zijn, vertonen een pijnlijk vredig en rooskleurig beeld van de talloze akkers waar koffie, suiker en katoen werd verbouwd. De keurig aangeharkte percelen en kaarsrechte kanalen van plantage Rynestyn doen nostalgisch denken aan het Hollandse polderlandschap, terwijl de symmetrisch gecomponeerde groene, oranje en gele perken van plantage Adrichem van een afstandje bekeken een abstract schilderij lijken à la Mondriaan.

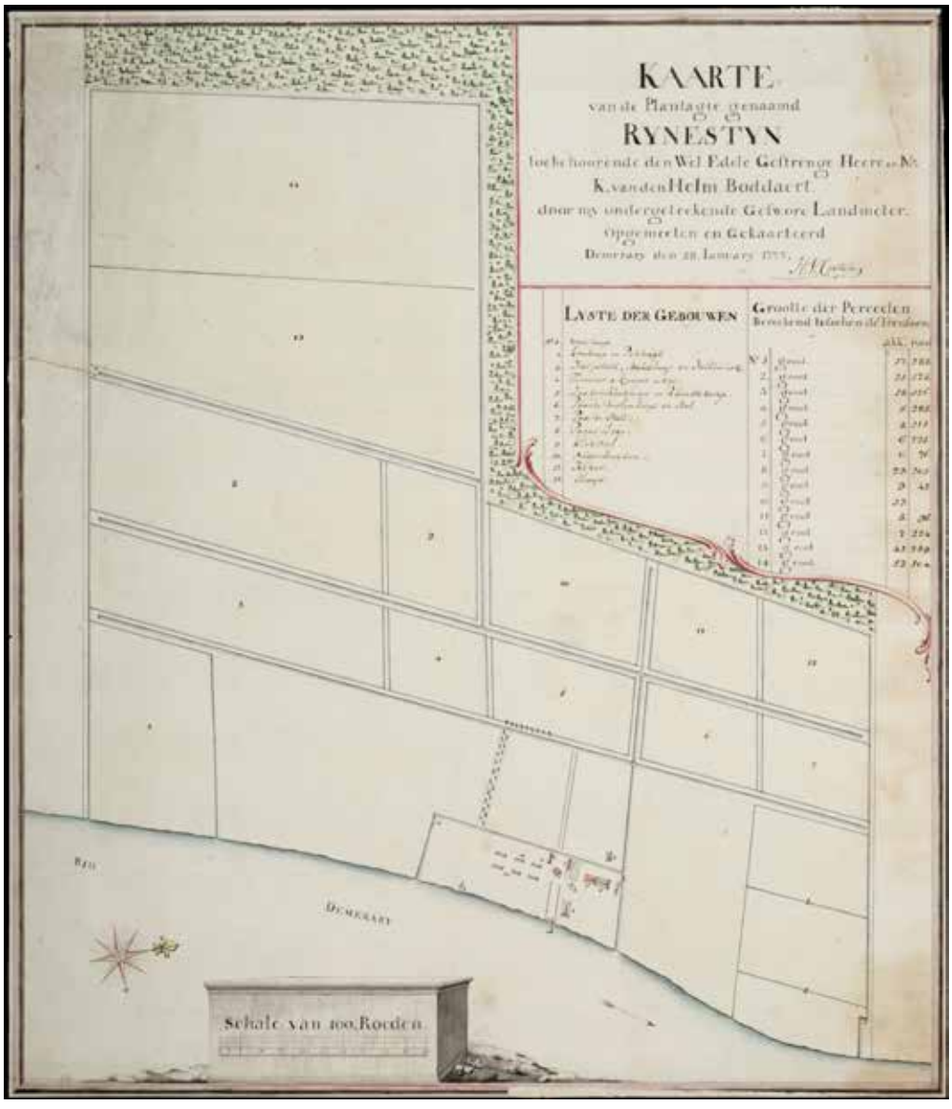

Zonder te beseffen wat voor afschrikwekkende, mensonterende taferelen zich hier jaar in jaar uit hebben afgespeeld, zouden ze zelfs een lust voor het oog kunnen zijn. Maar de oplettende kijker leest toch ook woorden als 'negerhuysen' of 'ziekenhuys voor de neegers' in de legenda's, die aan het gruwelijke slavernijverleden herinneren. Dat hier dagelijks verhandelde Afrikaanse mensen op brute wijze werden onderdrukt, is door en door met dit soort kaarten verweven. Hoe kunnen we deze onzichtbare geschiedenis achter de koloniale kaarten meer zichtbaar maken?

Stiltes in de cartografie

Slavernij is in essentie verbonden met plantagekaarten – zonder de mensenhandel met West-Afrika waren de koffiebomen er immers niet op aansporen van de Nederlandse kolonisten geplant. Expliciete, realistische representatie van het slavernijverleden zullen we echter niet zo snel aantreffen op dit bronnenmateriaal. Recentelijk riep historicus Wim Manuhutu daarom nadrukkelijk op om zoek te gaan naar de 'stiltes' op het Nederlandse koloniale kaartenmateriaal, waar we wel degelijk aanwijzingen kunnen vinden van dit verleden.[1]

Kaarttheoreticus John Brian Harley (1932-1991) had dit concept van 'stiltes' in kaarten al enkele decennia eerder uiteengezet in zijn essay uit 1988 genaamd *Silences and secrecy: the hidden agenda of cartography in early modern Europe*. Hij stelde dat de *af*wezigheid van iets op een kaart net zo veel kan onthullen als de *aan*wezigheid van iets, en als een net zo belangrijk gegeven voor historisch onderzoek moet worden beschouwd.[2] Schatplichtig aan het gedachtegoed van Foucault, maakte Harley onderscheid tussen intentionele en niet-intentionele stiltes, waarbij bijvoorbeeld censuur en propaganda onder intentionele *power-knowledge* vallen, en de keuzes die min of meer onbewust aan het ontwerpen en samenstellen van een kaart voorafgaan onder niet-intentionele stilte, bepaald door de *episteme* van de vervaardigers (het geheel van bepaalde kennis en wetenschap in een bepaald tijdperk en sociaal-culturele context).

Met andere woorden, voor een uit Nederland afkomstige landmeter die een kaart moest tekenen van een plantage was het vanzelfsprekend om deze 'gewoon' als een soort polderlandschap af te beelden en waren de 'neegerwooningen' ook een doodnormale zaak voor iemand die mogelijk zelf plantages en tot slaaf gemaakten hield. De expliciete gewelddadige vervolgingen van de weggelopen marrons op de kaart van Alexander de Lavaux daarentegen (zie het artikel van Paula van Gestel-van het Schip), zijn juist intentioneel en propagandistisch: de beeltenissen stellen de onderdrukkende kracht en macht van het

https://doi.org/10.5117/dbw2023.1.005.scha

IP: 145.109.72.250

koloniale bestuur tentoon. Maar dat wil niet zeggen dat we niet kunnen proberen die verborgen 'stiltes' van de slavernij een stem te geven.

De plantage Rynestyn

Laten we eens beter kijken naar de handschriftkaart van Rynestyn, gelegen in de kolonie Demerara (huidig Brits-Guyana), ook wel bekend als de 'wilde kust'.[3] In tegenstelling tot Suriname is dit deel van de Nederlandse kolonies, waar vooral Zeeland erg actief in was, tot dusver nog relatief onderbelicht gebleven in de geschiedschrijving. De oevers van de rivier de Demerara werden in 1745 door de West-Indische Compagnie opengesteld om daar plantages aan te leggen. Zo ontstond koffieplantage Rynestyn, gelegen aan de westoever, die in het bezit was van de 'Wel Edele Gestrenge Heere en Meneer K. van den Helm Boddaert'. In een inventarisatielijst van plantage-eigenaren en hypotheekhouders in de koloniën Berbice, Demerara en Essequebo treffen we de naam 'Reinestein' aan. We komen te weten dat deze suikerplantage in 1819 duizend akkers groot was en (nog) in handen was van de firma Boddaert uit Middelburg.[4]

Wanneer was de plantage aangelegd? Op de overzichtskaart van Laurens Lodewijk van Bercheyck van de plantages aan de Demerara uit 1759 komen de namen Rynestyn of Van den Helm Boddaert nog niet voor. Via een latere manuscriptkaart van hetzelfde gebied rond 1786, dat wel de plantage laat zien (onder nummer '28', zo blijkt uit de bijgevoegde lijst met plantagenamen onderin), komen we te weten dat de plantage ongeveer tussen de Hoebaboekreek en het eerste eilandje in de rivier lag. De grond van Rynestyn is op de kaart uit 1759 nog onderdeel van plantage De Goede Verwachting, waarvan de vergunning in 1753 aan Jan Dudonjon werd verleend. Cornelis van den Helm Boddaert (1727-1799) was toen wel al in beeld: de kaart is onder andere aan hem als 'schepen van de Stad Middelburg' opgedragen, zo is te lezen in de cartouche.

Uit een overzicht van gegevens over plantages in Essequebo en Demerary uit 1769 dat in het Nationaal Archief wordt bewaard, wordt de plantage wel al vermeld: 'Reijnesteyn: Sir Douglas nu Mr. C. v. Helm Boddart & J. Milis (?)'.[5] Er waren toen één suikermolen en 98 tot slaaf gemaakten aanwezig. Het totale aantal tot slaaf gemaakten aan de rivier Demerary was toen 5967, verdeeld over 206 plantages.[6] Een andere lijst, uit april 1774, biedt andere aanvullende informatie.[7] Bij 'Reijnesteijn' staan nu ook de bijbehorende 'bediendens', genaamd 'Walg.n. Bibles', Chris Lewis en H. Hasebroek. Mogelijk waren dit de 'blankofficieren', aangestelde witte mannen die de groep tot slaaf gemaakten als een soort opzichters in bedwang moesten houden en opstanden moesten helpen voorkomen.[8]

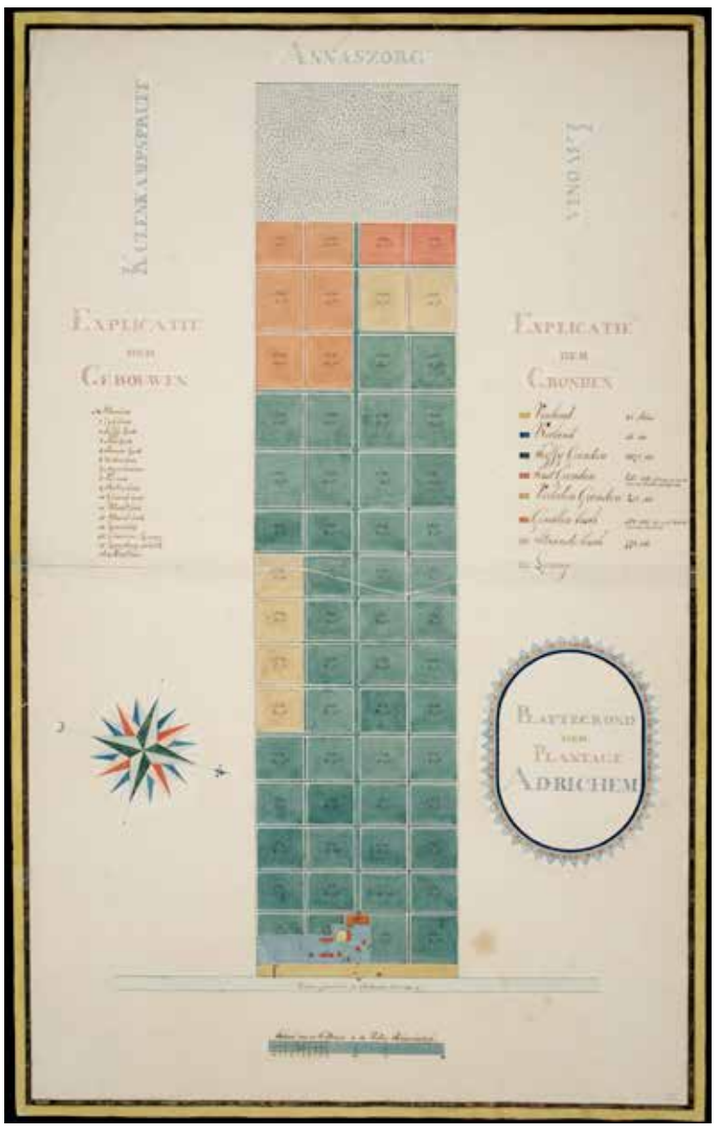

Detail van Hendrik van Cooten, *Kaarte van de Plantagie genaamd Rynestyn.*

Detail J.G.R. Böhm, *Kaart van de Zuykerplantagie Nieuwzorg …*, 1802.

***Plattegrond der Plantage Adrichem*, [ca. 1775]. Manuscript, ingekleurd, 94,5 x 58 cm.**

linkerpagina
Hendrik van Cooten, *Kaarte van de Plantagie genaamd Rynestyn*, 1777. Manuscript, ingekleurd, 42,5 x 37 cm.
Alle afbeeldingen, tenzij anders vermeld: Allard Pierson, Amsterdam.

Cornelis van den Helm Boddaert

Wie was deze eigenaar die kort voor 1769 plantage Rynestyn overnam van ene 'Sir Douglas'? Cornelis van den Helm Boddaert was geen onbekende naam: hij was de burgemeester van Middelburg die in 1753 bewindhebber werd van de West-Indische Compagnie.[9] Hij stond bekend om zijn inzet om Middelburg mee te laten doen in de kolonisering van het overzeese Atlantische gebied en nam een actieve financiële en bestuderende rol op zich door het verlenen van hypotheken voor de aanleg van plantages. Hij deed er ook alles aan om de slavenhandel hier te faciliteren. Zo konden de Zeeuwen in Guyana de concurrentie aangaan met Amsterdam, dat voornamelijk in Suriname profiteerde van de slavernij.

IP: 145.109.72.250

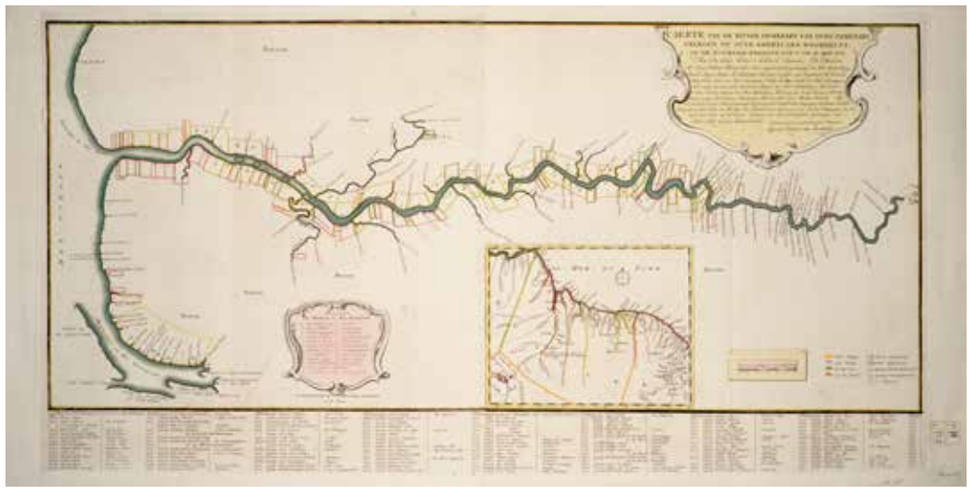

Laurens Lodewyk van Bercheyck, *Caerte van de rivier Demerary van ouds Immenary … ,* Amsterdam, Hendrik de Leth, 1759. Koperplaatdruk, 44 x 100 cm (2 bladen). Allard Pierson, Amsterdam; bruikleen KNAG.

Detail van Van Bercheycks *Caerte van de rivier Demerary,* de plek waar plantage Rynestyn zou moeten liggen.

Neem bijvoorbeeld een document met voorwaarden voor de slavenhandel in Guyana uit het jaar 1768 waarin Van den Helm Boddaert verschillende keren wordt genoemd.[10] Er was een 'armazoen van 400 stuks Angola slaaven, als mede tegen de maand junij of julij 1768 een armazoen van 400 stuks kust slaaven' op komst. Van den Helm Boddaert regelde de betalingen en zag toe dat alles in goede banen verliep: 'de betaaling daar van zal moeten geschieden tegen *f* 350 voor de Angola en *f* 400 voor de KustSlaaven, Mans en Vrouwen door een gerekend per Pies d'India's, en dat wel in Wisselbrieven door de Ontfangers der Slaaven te passeren en te trekken op Zes weken zigt aan de ordre van den Heer Korn's Van Den Helm Boddaert voornoemt welke Wisselbrieven en Lijsten binnen de tijd van agt Dagen na de Lotinge aan de voornoemde Cap't zullen moeten werde bezorgd'.[11] Afgesproken werd dus dat een tot slaaf gemaakte uit Angola voor 350 gulden en een 'kustslaaf' voor 400 gulden mocht worden verkocht. Bij een overschot aan intekeningen werd er geloot.

Vanuit de veilige thuishaven Middelburg trad Van den Helm Boddaert dus op als een spil in de slavenhandel tussen Nederlands Guyana en West-Afrika. En ook zelf hield

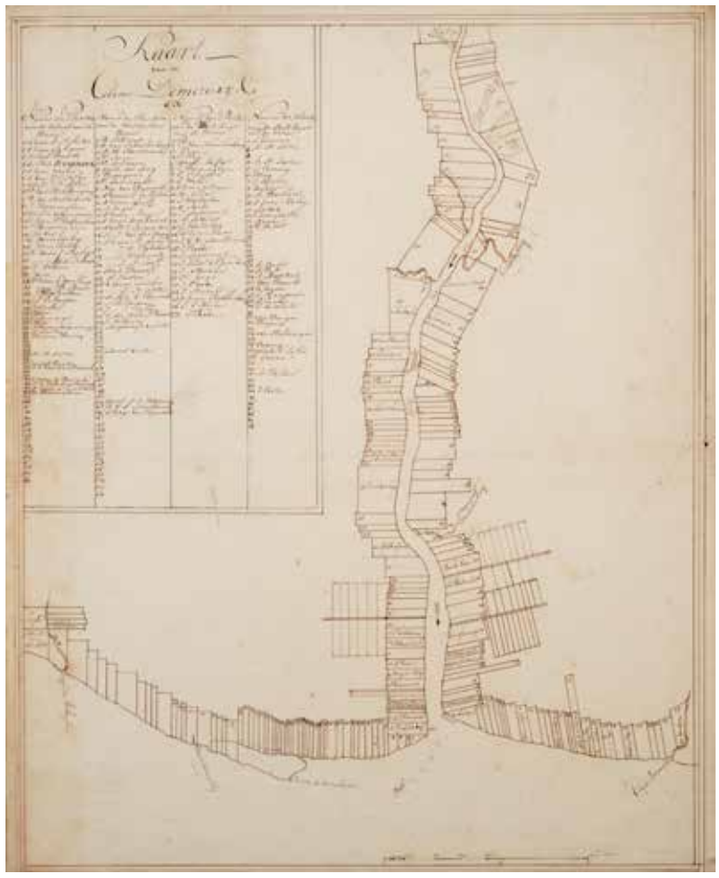

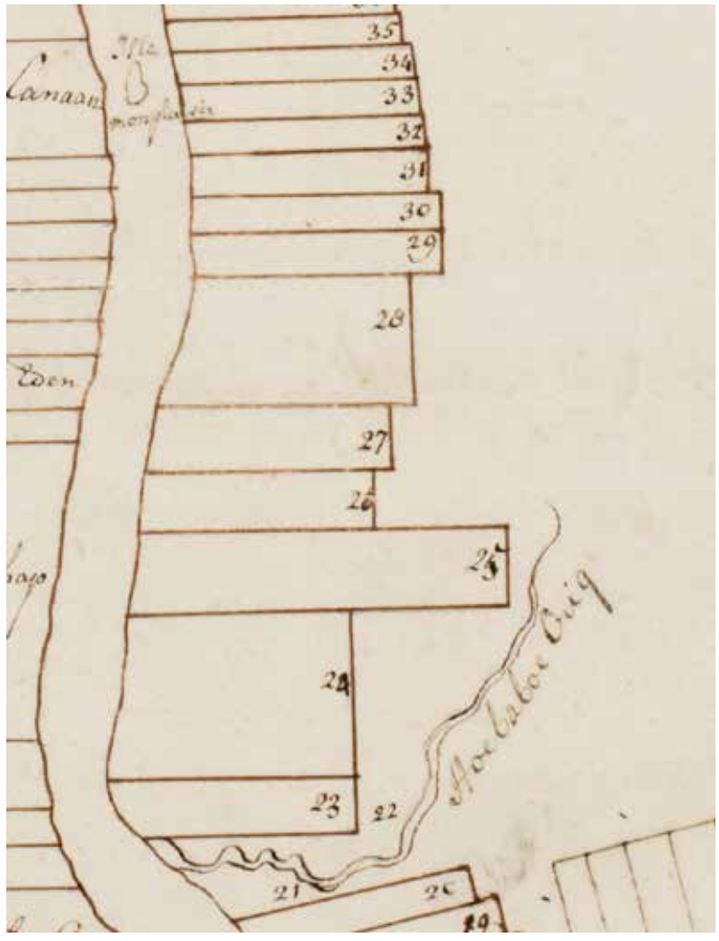

***Kaart van de Colonie Demerary,* 1786. Manuscript, 59 x 47,5 cm.**

Detail van *Kaart van de Colonie Demerary,* de plek van plantage Rynestyn (nr. 28).

IP: 145.109.72.250

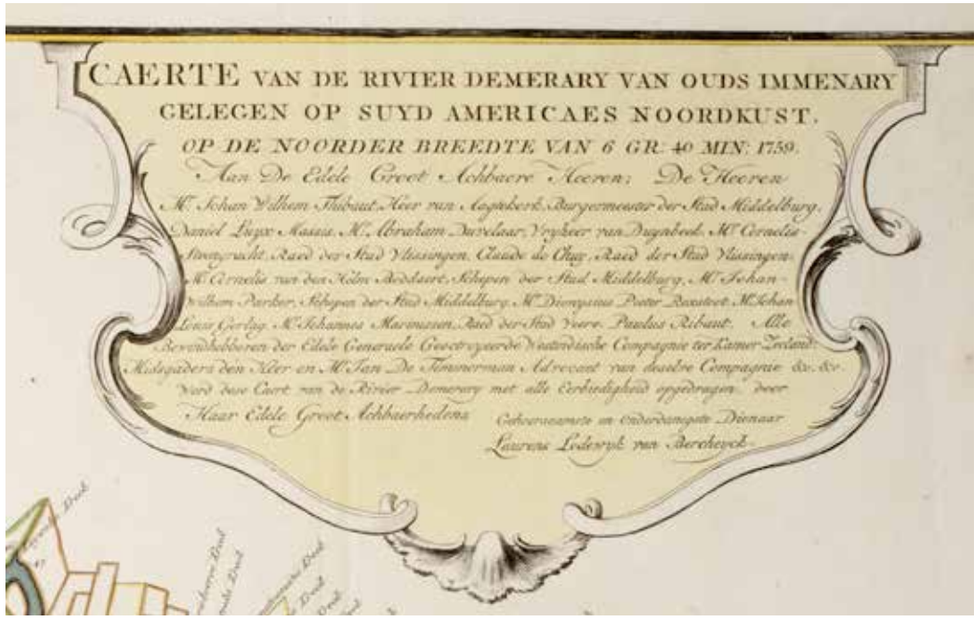

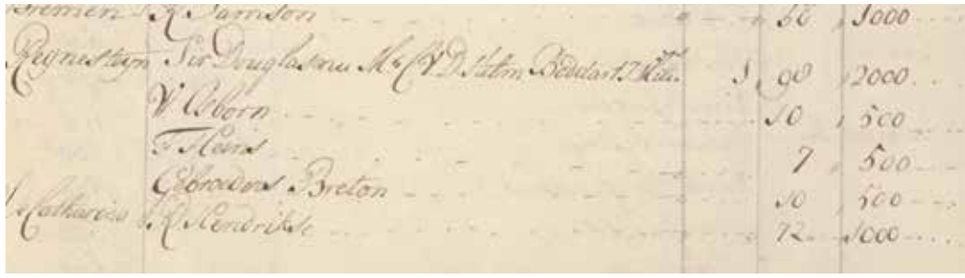

Cartouche van Van Bercheycks *Caerte van de rivier Demerary* waarin Cornelis van den Helm Boddaert wordt vermeld.

'Reijnesteyn - Sir Douglas nu Mr. C. v. d. Helm Boddaert + J. Mili – 1 ['molens'] – 98 ['slaven'] – 2000 ['akkers']. Detail uit *Naamlijst van de ambtenaren, kerkedienaren, eigenaars en directeurs der plantages, de grootte der plantages en het getal slaven in Essequebo en Demerary* uit het *Inventaris van de Collectie Verspreide West-Indische stukken, 1614-1875*. Nationaal Archief, Den Haag.

Van den Helm Boddaert dus grote aantallen tot slaaf gemaakten. Het aantal van 98 uit 1769 zal nog verder zijn opgelopen, niet alleen voor deze plantage, maar zeker ook naarmate er meer plantages in zijn handen kwamen en in die van zijn nazaten. Er wordt geschat dat zo'n honderd tot tweehonder tot slaaf gemaakten nodig waren om een plantage rendabel te maken.[12]. In 1819 zijn er in totaal zeventien plantages aan de firma Boddaert & Co verbonden.[13]

Landmeter Hendrik van Cooten

Waarom had Cornelis van den Helm Boddaert in 1777 een kaart van zijn plantage laten maken? Mogelijk wilde de burgemeester vanuit Middelburg weten hoe Rynestyn er bij lag en gaf hij cartograaf Hendrik van Cooten (1750-1825) de opdracht om de toestand van zijn plantage op te meten en in kaart te brengen. Philip Dikland deed onderzoek naar de landmeters in Suriname vanaf 1667 tot en met 1861 en deelde de taken van landmeters onder in vier verschillende categorieën: het maken van respectievelijk een algemene overzichtskaart (zoals die van Alexander de Lavaux), een meetkaart van een plantage of erf, een certificaat (de beschrijving van de meting en de grondrechtelijke situatie) en een 'warrand' (eigendomsbewijs).[14] De plantagekaart van Rynstyn is zo'n handgemaakte 'meetkaart' die niet bedoeld was voor verdere verspreiding of tentoonstelling aan een bepaald publiek, maar die vooral ter administratie diende. Dit blijkt ook uit de gedetailleerde oppervlaktematen die erbij zijn geschreven.

In het overzicht van Dikland is ook de landmeter Hendrik van Cooten opgenomen.[15] Geboren in Doorn, in de buurt van Zeist, werkte hij vanaf 1771 al als 'gezworen landmeter' voor de provincie Utrecht. In 1773 kwam hij aan in Demerara waar hij tot aan 1792 meerdere kaarten maakte voor het koloniale bestuur. Zelf werd hij ook eigenaar van twee plantages aan de Demerararivier, in de buurt van Rynestyn dus.[16] Rond het jaar 1777 was hij erg actief in dit gebied en maakte hij verschillende overzichtskaarten van de plantages langs de oevers van de Demerara, en ook enkele plantagekaarten in opdracht van eigenaars, waaronder dus de kaart van Rynestyn.

Zowel WIC-bewindhebber Cornelis van den Helm Boddaert als landmeter Hendrik van Cooten die aan de kaart van Rynestyn zijn verbonden, waren dus absoluut geen buitenstaanders wat betreft de praktijken rondom slavernij in de kolonie Demerara. Van den Helm Boddaert was uiteraard aantoonbaar actief en invloedrijk in het aanmoedigen van de slavernij in Demerara. Maar ook als landmeter oefende Van Cooten op zijn wijze – al dan niet bewust – macht uit door de Nederlandse overheersing en exploitatie van het gebied in kaart te brengen, op papier vast te leggen en het beeld te bepalen. De plantagekaart van Rynestyn gaf hij een Nederlands 'tintje' door het als een soort drooggelegde polder af te schetsen. Er is veel verbeelding nodig om het Guyanese landschap en de tropische flora en fauna om de plantage heen voor te stellen aan de hand van zijn vereenvoudigde, gestileerde kaart. En wat betreft de gewelddadige optredens van de Nederlandse kolonisten blijft het ijzingwekkend stil. Maar, zoals dit artikel laat zien, wanneer we dieper in archiefmaterialen en historische achtergronden graven, komen deze onzichtbare verhalen achter de kaarten tot leven. Stukje bij beetje kunnen we zo de koloniale laag van de koloniale kaarten afpeuteren.

Noten

1 W. Manuhutu, 'Voorbij het visuele archief: Een andere kijk op koloniale kaarten, plattegronden en afbeeldingen', in: R. Guleij e.a. (red.), *Het grote kaartenboek: vijf eeuwen cartografie*. Zwolle 2022, p. 348-355: p. 351.
2 J.B. Harley, 'Silences and secrecy. The hidden agenda of cartography in early modern Europe', *Imago mundi* 40 (1988), nr. 1, p. 57–76: p. 70.
3 M. Storms e.a. (red.), *Kaarten die geschiedenis schreven: 1000 jaar wereldgeschiedenis in 100 oude kaarten*. Tielt 2022, p. 194-196. Voor meer over de kolonie Guyana, zie: C.C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791*. Assen 1985; H. den Heijer e.a., *Grote Atlas van de West-Indische Compagnie II. De Nieuwe WIC, 1674-1791*. Voorburg 2012; B. Hoonhout, *Borderless Empire. Dutch Guiana in the Atlantic World, 1750-1800*. Athene 2020; L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana), De planning en bouw van een koloniale stad, 1764-1800*. Hilversum 1994.
4 P. Koulen, 'Lijst van eigenaren van plantages, en houders van hypotheken op plantages in Berbice, Demerara en Essequebo, 1818-1819', 14 februari 2015, http://www.cbg.nl/upload/Berbice-Demerara-Essequebo.pdf, geraadpleegd op 9 december 2022.
5 Den Haag, Nationaal Archief, 1.05.06, 139, p. 7.
6 Idem, p. 10.
7 Den Haag, Nationaal Archief, 1.05.21, A.Z.1.76, p. 2.
8 H. Buddingh, *Geschiedenis van Suriname*. Utrecht 1999, p. 91.
9 R. Paesie, 'Zeeuwse regent spint garen bij slavernij', *PZC* en *BN/De Stem*, 29 juni 2013; R. Paesie, 'Verdwijning schip blijft mysterie', *PZC* en *BN/De Stem*, 18 oktober 2014.
10 Den Haag, Nationaal Archief, 1.05.06, 48.
11 Idem, p. 3.
12 P. Blom, *Inventaris van het archief van Adriaan Anthony Brown (1732-1785), koopman te Veere, raad en fiscaal te Essequebo 1734, 1752-1784. Veerse Inventaris 1*. Veere 1990.
13 Koulen, 'Lijst van eigenaren van plantages'.
14 P. Dikland, *Landmeters in Suriname vanaf 1667 tot en met 1861*. Paramaribo 2003.
15 Idem, p. 10.
16 R. van Cooten, 'Van Cooten Voices', 9 juli 1999, https://www.vc.id.au/fh/hendvc.html, geraadpleegd op 9 december 2022.

IP: 145.109.72.250